

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

БІБЛІОТЕЧНА ПЛАНЕТА

*30 вересня –
Всеукраїнський
день бібліотек*

№ 3
(113)
2026

Інна Костюченко,
*завідувач сектору наукометрії бібліотеки Харківського
національного економічного університету імені
Семена Кузнеця*

Ганна Тимченко,
*завідувач відділу інформаційних
технологій бібліотеки
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця*

ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА УНІВЕРСИТЕТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Модель сучасної бібліотеки спрямовано на обслуговування користувача цифрової доби з новими компетенціями та потребами в них, на забезпечення рівного доступу до інформації, тому особливої ваги набуває питання її оцифрування. Це дозволяє надійно та компактно зберігати дані, а також оперативно їх поширювати. Створення електронних документів, організація різноманітних цифрових колекцій та електронних бібліотек (ЕБ) нині стає необхідною умовою розвитку суспільства.

У найбільших бібліотеках Північної Америки та Європейського континенту надано вільний доступ (безкоштовний або умовно платний) до електронних копій їхніх фондів через мережу «Інтернет» [7]. Одним із світових лідерів у цифровізації є бібліотека Кембриджського університету, яка першою почала переводити свої фонди в електронний формат.

Розроблення інформаційних баз даних, які дозволяли зберігати й обробляти інформацію електронним способом почалась в 1960-х роках [1]. Першою ЕБ в історії вважають проєкт «Гутенберг», започаткований 1971 р. Майклом Хартом; сьогодні він налічує понад 75 000 творів різними мовами

[11].

Розвиток інтернету в 1980-1990-х роках стимулював стрімке зростання ЕБ: з'явилися електронні каталоги (ЕК), онлайн-журнали, бази даних і цифрові сховища. З 2000-х рр. ЕБ інтегруються в усі аспекти освітнього середовища, використовують хмарні технології та пропонують широкий спектр ресурсів, зокрема електронні книги, наукові статті, мультимедіа та навчальні програми [1]. Нині найбільшою ЕБ є Світова цифрова бібліотека, відкрита 2009 р. за ініціативою Бібліотеки Конгресу США.

Цифрова трансформація не оминула й університетські бібліотеки. Ще 20 років тому вони асоціювалися з фізичним фондом і читальною залом. Зараз ЕБ змінює це уявлення, стає повноцінним осередком наукової та навчальної діяльності. Останніми роками університетські бібліотеки менше видають фізичних матеріалів, натомість зростає використання електронних ресурсів. Тому під час світової пандемії *COVID-19*, в умовах воєнного стану та масового переходу на дистанційне навчання доступ до електронних джерел став не лише зручністю, а й нагальною потребою.

Основними перевагами цифрової трансформації бібліотек можна назвати: швидкий та зручний доступ до інформації з будь-якого місця, де є інтернет, і в будь-який час; можливість взаємодії з документами (пошук, сортування, збереження, копіювання, друкування тощо); збереження та оновлення ресурсів книгозбірні в електронному форматі; розширення асортименту бібліотечних послуг; підвищення якості обслуговування відвідувачів; збільшення числа дистанційних користувачів та підвищення престижу культурно-освітнього закладу; більш широкий, відкритий доступ до оцифрованих рідкісних і цінних видань із фонду наукової бібліотеки [2, с. 13].

Роль ЕБ в академічному середовищі є багатовимірною. Вона підтримує навчальний процес, надаючи студентам і викладачам доступ до безлічі наукових і навчальних ресурсів; є інфраструктурою дослідницьких робіт, акумулюючи публікації вчених університету та надаючи доступ до

міжнародних наукометричних баз; сприяє академічній доброчесності, забезпечуючи прозорість і відкритість фахової літератури. Нарешті, вона є інструментом інтеграції університету у світовий науковий простір.

Робота бібліотеки може бути успішною, якщо вона активна, продуктивна та є або намагається стати лідером навчального й наукового процесу університету [8, с. 37]. Електронну бібліотеку Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (далі – ХНЕУ ім. С. Кузнеця) було створено саме з метою підтримки міжнародної ініціативи відкритого доступу (*Budapest Open Access Initiative*) і надання широкій інтернет-аудиторії можливості користуватися цифровими освітніми та науковими ресурсами університету без фінансових витрат, юридичних обмежень і технічних перешкод [10]. Вона складається із цифрового фонду, технічної інфраструктури й інтерфейсу користувача. Проте саме від щоденної роботи фахівців бібліотеки залежить повноцінне функціонування, наповнення та розвиток цієї системи.

Основу ЕБ становить цифровий фонд, що охоплює електронні версії та копії наукових праць університету в галузях економіки, соціальних наук та інформаційних технологій. Він уміщує ЕК, інституційний репозитарій (ІР), електронні версії періодичних видань, мультимедійні матеріали, а також власні та передплачені зовнішні бази даних.

Технічна база електронної бібліотеки ХНЕУ ім. С. Кузнеця містить автоматизовану бібліотечно-інформаційну систему (АБІС), яка формує ЕК; потужні сервери зберігання даних із резервуванням і захистом інформації, а також вебсайт книгозбірні як точку доступу до всіх ресурсів. Наприкінці 2022 р. почалося освоєння нової версії АБІС «УФД / Бібліотека» – програмного забезпечення, що є основою ЕК. Співробітники книгозбірні опанували нові опції та налагодили тісну співпрацю з розробниками програми для вдосконалення її функціоналу відповідно до потреб бібліотеки й університету. Важливим кроком у розвитку технічної інфраструктури стало

отримання в грудні 2025 р. нового надійно захищеного сховища для зберігання цифрових фондів. До цього такі документи зберігали на *Google-*дисках – рішення функціональне, але обмежене щодо надійності та масштабності. Нове сховище відповідає сучасним вимогам до захисту й довготривалого зберігання електронної спадщини університету та стрімко зростаючої кількості оцифрованих матеріалів.

Зручність користування є одним із ключових чинників залученості аудиторії до ЕБ. Навігація сайту бібліотеки ХНЕУ ім. С. Кузнеця продумана й зрозуміла (головне та бічне меню, банери з прямими переходами на потрібні розділи або сайти, система авторизації з особистим кабінетом користувача). Це дозволяє швидко знаходити потрібний документ без сторонньої допомоги [3].

Жодна технічна система не функціонує без людей. У книгозбірні є спеціалісти, які займаються оцифруванням документів, каталогізацією, наповненням ІР, ЕК й допомагають користувачам. Саме завдяки систематичній, злагодженій роботі цих працівників ЕБ постійно розвивається та поповнюється новими ресурсами.

Електронний каталог, що доступний через сайт бібліотеки, виконує кілька головних функцій: усебічно розкриває склад і зміст фонду бібліотеки, забезпечує цілодобовий багатоаспектний пошук, захищає дані та створює інформаційний комфорт для користувача. За допомогою ЕК можна здійснювати пошук документів, переглядати інформацію про них, накопичувати та роздруковувати результати пошуку. Масштабним розділом каталогу є «Праці вчених ХНЕУ ім. С. Кузнеця», який дозволяє знайти всі публікації конкретного науковця університету за одним пошуковим запитом. Ця колекція значно підвищує видимість наукового доробку вчених університету як для внутрішніх, так і для зовнішніх користувачів. Наразі її активно упорядковують і систематизують [3].

Для збереження надбання університету нині найголовнішим завданням

є оцифровування друкованих праць науковців закладу. Процес складається з п'яти послідовних стадій: відбір документів; сканування за допомогою спеціального пристрою «*ScanSnap SV600*» і планшетного обладнання; редагування та форматування відсканованих файлів; конвертація в потрібні цифрові формати та завантаження в сховище з приєднанням до запису в ЕК. Завдяки цій злагодженій роботі ЕБ поступово наповнюється повнотекстовими документами, доступними для віддалених користувачів через ЕК у режимі 24/7.

ІР є відкритим архівом інтелектуальних продуктів, створених університетською спільнотою (станом на травень 2026 р. – понад 31 тис. повнотекстових документів). Фонди ІР розподілено за структурними підрозділами університету, що здійснюють науково-дослідну роботу: навчально-наукові інститути, факультет і бібліотека, додатково є зібрання авторефератів дисертацій [3, 4, 9].

У фонді ІР «Бібліотека ХНЕУ ім. С. Кузнеця» розміщено роботи працівників бібліотеки, зокрема два бібліографічні покажчики, у яких подано бібліографічні описи дисертаційних робіт науковців за 1947-2015 рр. і 2015-2024 рр., і три біобібліографічні покажчики, створені з метою ознайомити користувачів із науковою та освітянською діяльністю провідних учених-економістів університету.

Розділ «Електронні ресурси» на сайті бібліотеки містить кілька підрозділів:

- загальнодержавні видання, передплачені університетом;
- «Електронні версії періодичних видань у відкритому доступі» – перелік рекомендованих журналів відкритого доступу за спеціальностями ХНЕУ ім. С. Кузнеця, систематизований відповідно до освітніх програм університету;
- журнали видавництва університету («Економіка розвитку», «Управління розвитком», «Молодіжний економічний вісник ХНЕУ

ім. С. Кузнеця»). Усі випуски є доступними для користувачів. Фахівці інформаційно-бібліографічного відділу бібліотеки ведуть роботу з аналітико-бібліографічного опису статей журналів.

– «Електронні мультимедійні видання» ХНЕУ ім. С. Кузнеця; містять навчальні електронні документи, подані в зручній для вивчення формі з можливістю інтерактивної взаємодії користувача з навчальним контентом. Ресурс доступний через авторизацію на сайті бібліотеки;

– «Періодичні інформаційні матеріали УкрІНТЕІ».

Окрім власних ресурсів, ЕБ забезпечує можливість безкоштовно локально та віддалено користуватися провідними міжнародними науковими платформами. *Scopus* і *Web of Science* надають доступ до рецензованих фахових статей, даних про цитування та індексів впливу. *SpringerLink* і *ScienceDirect* є світовими онлайн-базами із широким спектром наукових документів, дослідницьких статей та оглядів із різних галузей знань. *Google Scholar* – безкоштовний ресурс для пошуку наукових публікацій із зручними функціями відстеження цитувань та оновлення профілю автора. Платформа «*Elsevier*» пропонує дослідникам журнали відкритого доступу, а система *ORCID* забезпечує цифрову ідентифікацію вчених. Поєднання власних і зовнішніх ресурсів формує комплексне інформаційне середовище для досліджень на міжнародному рівні [3].

Для відстеження публікаційної активності науково-педагогічних працівників університету, цитованості автора та рейтингу університету був створений власний інформаційно-пошуковий ресурс «Бібліометричні профілі науковців ХНЕУ імені С. Кузнеця» – зведена таблиця з посиланнями на профілі вчених університету в *Google Scholar*, *Scopus*, *Web of Science*, *ORCID*, в IP, на сторінки науковців на сайтах кафедр, а також на сайти відповідних навчально-наукових інститутів (ННІ). Це дає можливість швидко ознайомитися з результатами напрацювань конкретного вченого, скориставшись зручним пошуком за алфавітом, за кафедрами, ННІ. [9].

Фахівці бібліотеки надають допомогу науковцям у створенні й редагуванні профілів авторів, афіліації, відновлення паролів і пов'язанні облікових записів між наукометричними базами та платформами [5].

У лівому меню сайту бібліотеки створено рубрику «Відкрита наука», що містить розділи «Світові ресурси вільного доступу» та «Ресурси відкритого доступу України». Вони надають доступ до відповідних відкритих електронних архівів, цифрових бібліотек, освітніх ресурсів, пошукових систем і баз даних.

Значним кроком у розширенні можливостей ЕБ стала інтеграція ІР університету з Національним репозитарієм академічних текстів (НРАТ) наприкінці 2025 р. НРАТ – це загальнодержавна електронна база даних із відкритим доступом до наукових матеріалів під керівництвом УкрІНТЕІ, що зберігає дисертації, кваліфікаційні роботи, статті та монографії. Результатом такого об'єднання стало розміщення в цьому архіві понад 6 100 статей із журналів «Економіка розвитку» й «Управління розвитком».

Інтеграція автоматизує обмін науковими даними між університетськими репозитаріями та єдиним державним інформаційним простором, запобігає плагіату, є необхідною умовою для визначення авторитетності журналу, атестації науковців, отримання вчених звань та оцінювання результативності досліджень, видимості українських напрацювань у міжнародній науковій спільноті [6].

Нещодавно ХНЕУ ім. С. Кузнеця долучився до міжнародного репозитарію «*Zenodo*» – відкритого цифрового архіву, у якому дослідники з різних країн можуть вільно розміщувати свої наукові публікації, дані напрацювань та інші матеріали. Бібліотека закладу створила спільноту університету на платформі «*Zenodo*» та стала її адміністратором. Це надає можливість упорядкувати результати досліджень науковців ХНЕУ ім. С. Кузнеця, відкриває доступ широкій аудиторії та сприяє міжнародній співпраці [12].

Подальший розвиток ЕБ університету передбачає розширення цифрового фонду шляхом поповнення електронними версіями та копіями видань, удосконалення технічної інфраструктури зберігання, поглиблення інтеграції з міжнародними науковими платформами відкритого доступу та розвиток нових форм обслуговування користувачів.

Список використаних джерел

1. Барабаш В. Історія розвитку електронних ресурсів бібліотечних установ / В. Барабаш, Я. Чернявська // Збірник праць молодих науковців ЦНТУ. – Центральноукраїнський національний технічний університет, 2024. – Вип. 14. – С. 76–79. – Режим доступу: <https://kntu.kr.ua/file/content/13322/v-barabash-ia-cherniavska-istoriia-rozvytku-elektronnykh-resursiv-bibliotechnykh-ustanov-.pdf> / (дата звернення: 04.05.2026). – Назва з екрана.
2. Бережна С. В. Цифровізація наукової бібліотеки ХНПУ імені Г. С. Сковороди / С. В. Бережна, О. Г. Коробкіна // Цифрова трансформація освіти і науки : матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф., 2–3 берез. 2023 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди [та ін.] ; [редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.) та ін.]. – Харків, 2023. – С. 12–20. – Режим доступу: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2fdd22d0-f967-48c2-91c8-5a6256d2fb82/content/> (дата звернення: 04.05.2026). – Назва з екрана.
3. Бібліотека Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця [Електронний ресурс]: [офіц. сайт]. – Режим доступу: <http://library.hneu.edu.ua/> (дата звернення: 27.04.2026). – Назва з екрана.
4. Костюченко І. Електронні ресурси як ефективна форма поширення наукової інформації в реалізації принципів відкритої науки / І. Костюченко, Г. Тимченко // Бібліотечна планета. – 2025. – № 3 (109). – С. 29–32. – Режим доступу: <https://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/37347> / (дата звернення: 17.08.2026). – Назва з екрана.
5. Медведь М. Бібліометричні та наукометричні послуги науковцям – нові методи обслуговування у роботі наукової бібліотеки Ужгородського національного університету / М. Медведь // Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення : матеріали V науково-практ. інтернет-конф., Ужгород, 16 жовт. 2024 р. / Наук. б-ка Ужгород. нац. ун-ту ; Ужгород, 2024. – С. 112–127. – Режим доступу: <https://libconf.uzhnu.edu.ua/article/view/322195/312578>. – (дата звернення: 17.08.2026). – Назва з екрана.
6. Національний репозитарій академічних текстів [Електронний ресурс]: [сайт]. – Режим доступу: <https://nrat.ukrintei.ua/> (дата звернення: 04.05.2026). – Назва з екрана.

7. Пасмор Н. П. Електронні бібліотеки як елемент інформаційного суспільства: консенсусні рішення / Н. П. Пасмор // Імперативи розвитку електронних бібліотек: pro et contra [Електронний ресурс] : матеріали міжнар. вебконф., Харків, 27 берез. 2014 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, наук. б-ка, Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, центр. наук. б-ка ; [за заг. ред. Н. П. Пасмор]. – Електрон. текстові дані. – Харків, 2014. – С. 200–213. – Режим доступу: https://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/method_mg/mfiles/201410_method/imperatives.pdf. – (дата звернення: 17.08.2026). – Назва з екрана.

8. Сергієнко І. Г. Формування команди лідерів у бібліотеці закладу вищої освіти [Електронний ресурс] / І. Г. Сергієнко // Роль командного лідерства в бібліотеці: досвід, перспективи : круглий стіл, 10 квіт. 2025 р. / Наук. б-ка Держав. біотехнолог. ун-ту. – Харків: ДБТУ, 2025. – С. 36–41. – Режим доступу: <https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/8f824690-6545-4e85-903d-bdc86e3c66df/content> (дата звернення: 06.05.2026). – Назва з екрана.

9. Тимченко Г. Використання можливостей цифровізації в бібліотеці ХНЕУ ім. С. Кузнеця / Г. Тимченко // Бібліотеки університетів під час війни: нові моделі та засоби роботи : зб. тез за матеріалами Міжунів. круглого столу, 8 трав. 2025 р. / М-во освіти і науки України, Департамент науки і освіти Харків. обл. військ. адмін., наук. б-ка Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого, каф. документознавства та укр. мови Нац. аерокосміч. ун-ту «ХАІ». – Харків : Право, 2025. – С. 44–47. – Режим доступу: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/25502/1/Kruhlyi_stil_tezy_08.05_Final.pdf#page=44. – (дата звернення: 17.08.2026). – Назва з екрана.

10. Budapest Open Access Initiative [Electronic resource] : [website]. – Mode of access: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/> (Accessed: 04.05.2026). – Title from the screen.

11. Project Gutenberg [Electronic resource] : [website]. – Mode of access: <https://www.gutenberg.org/> (Access: 04.05.2026). – Title from the screen.

12. Zenodo [Electronic resource] : [website]. – Mode of Access: <https://zenodo.org/> (Access: 04.05.2026). – Title from the screen.